

DISKUSIA

BENEDIKTÍNSKY KLÁŠTOR Z 11. STOROČIA NA SPIŠI?¹

LÁSZLÓ KOSZTA

Pred niekoľkými rokmi sme s prešovskými a szegedskými poslucháčmi odboru „Histórie“ zorganizovali spoločnú odbornú exkurziu na Spiš. Potom, ako sme vyšli z nádhernej katedrály z 13. storočia v Spišskej Kapitule, kolega z Prešova odporučil, aby sme sa prešli na trávou a stromami porastené lesnaté priestranstvo ležiace naproti kapitule západným smerom. Myslel som si, že na miesto nazývané Pažica ideme preto, aby sme sa odtiaľ pokochali krásnym pohľadom na západné dvojvežové priečelie katedrály, za ktorým sa v pozadí týčil Spišský hrad. Avšak náš prešovský sprievodca nás tam nepozval pre neopakovateľnú scenériu, ale aby nás hrdo informoval, že na tomto mieste slovenskí archeológovia odkryli kláštor zo začiatku 11. storočia zasvätený sv. Martinovi. Tu mal byť teda objavený jeden z najstarších kláštorov na území dnešného Slovenska a toto benediktínske opátstvo sa má spomínať aj v jednej listine z 13. storočia. Už po prvom začutí som o týchto vetách zapochyboval a svojich poslucháčov som upozornil, že tieto informácie úplne odporujú doteraz známemu obrazu o osídlení a cirkevnej organizácii Spiša. Pokračujúc v exkurzii a obdivujúc jedinečné spišské stredoveké architektonické pamiatky, sme rýchlo zabudli na údajný zaniknutý benediktínsky kláštor z 11. storočia.

Na jeseň roku 2006 som opäť navštívil Spišskú Kapitolu a na už známom protihalom priestranstve som našiel dvojjazyčnú slovensko-anglickú informačnú tabuľu. Dalo sa na nej prečítať, že na Spiši sa okrem pamiatok zaradených do zoznamu Svetového kultúrneho dedičstva nachádzajú pod povrchom zeme aj ďalšie hodnotné cirkevné stavby, konkrétne aj toto benediktínske opátstvo z 11. storočia. Informačná tabuľa nadobro vzbudila moju zvedavosť a počas krátkej študijnej cesty v Prešove som sa pokúsil lepšie zmapovať výsledky výskumu slovenskej archeológie a medievistiky k dejinám kláštora z 11. storočia.

Prvú zmienku o jeho archeologickom výskume som našiel v práci M. Slivku z roku 1993. Archeológ skúmajúci monastické pamiatky na Spiši sa v nej vyjadroval ešte len veľmi opatrne o náleze, ktorý odkryli už medzi rokmi 1975 – 1977, no vtedy o ňom ešte nepublikovali. V pozostatkoch komplexu budov, pokladaných za benediktínsky kláštor, možno podľa neho – aj keď s istou dávkou rezervy – rozlíšiť dve stavebné fázy: jednu z 11. storočia a ďalšiu z druhej polovice 14. storočia. Odvoláva sa na to, že istá listina z roku 1274 spomína na tomto mieste kláštor sv. Martina, čo podľa neho rozhodne poukazuje na patrocínium odkrytého komplexu. Autor prízvukuje svoju opatrnosť, lebo, odvolávajúc sa na slovenských a poľských autorov uvádza, že výraz *monasterium* má viac významov. Popri označení benediktínskeho kláštora môže pomenúvať aj kapitolu v tom období, keď kanonici žili formou *vita communis*. Slivka však odkrytý komplex

1 Original štúdie: KOSZTA, László. 11. századi bencés monostor a Szepeségben? In *Századok*, 2008, roč. 142, č. 2, s. 339-357.

budov predsa len pokladá za benediktínsky kláštor a na základe listiny z 1274 prisudzuje jeho kostolu patrocínium sv. Martina. A tak podľa neho kult tohto svätca priniesli na Spiš benediktíni už v 11. storočí. V záujme vyjasnenia vzájomných vzťahov medzi kláštorom a Spišskou Kapitulou nabáda k ďalším vykopávkam v tejto lokalite.²

M. Slivka sa k téme o niekoľko rokov vrátil. Vo svojej syntetizujúcej práci však už uviedol, že na lokalite Pažica v 11. storočí založili benediktínsky kláštor, ktorý sa okolo roku 1200 zmenil na kapitolu.³ Aj roku 2003 prišiel Slivka s novou interpretáciou nájdených zvyškov stavieb. Keďže v nej polemizuje s koncepciou Adriána Vallaška – archeológa, ktorý lokalitu odkryl – podrobnejšie ju predstavím nižšie.

Počet bádateľov, ktorí sa zapodievali údajným benediktínskym kláštorom, v poslednom desaťročí narástol. Napríklad Adrián Vallašek roku 1999 v časopise *Pamiatky a múzeá*, v čísle venovanom románskej architektúre na Slovensku, podrobne predstavil odkryté nálezy a interpretoval ich. Príspevok, publikovaný s nemeckým a anglickým resumé,⁴ autor zároveň doplnil náčrtmi a fotografiami z niekdajšieho výskumu. Okrem toho uverejnili štúdiu po anglicky aj v cudzojazyčnej verzii časopisu.⁵

Podľa Adriána Vallaška, ktorý svojho času viedol výskumy na Pažici, bol stavebný komplex postavený v dvoch fázach. Pokladá ho za benediktínsky kláštor, ktorý vznikol v 11. storočí. V druhej polovici 14. storočia niektoré budovy prestavali, resp. postavili aj nové stavby. V prvej fáze bol postavený múr vonkajšieho opevnenia, ktorý sa na niektorých miestach ešte aj dnes zdvíha do výšky 1,2 m. Múr postavili z lomového kameňa a jeho hrúbka sa menila medzi 1 – 1,3 m. Z hrúbky múra archeológ vyvodzuje, že opevnenie okolo kláštora mohlo mať výšku minimálne 2 metre.⁶

Vnútri opevneného priestoru, v jeho severozápadnej časti, vidieť ďalšie, novším múrom ohradené priestranstvo, v ktorého východnom cípe odkryli zvyšky piatich navzájom spojených budov. Tento priestor autor pokladá za kláštor v užšom slova zmysle. Hrúbka múrov týchto stavieb sa pohybuje okolo 90 cm. Pôdorys dvoch miestností ležiacich severne je 6 x 6 metrov. Ich dlážku tvorila udupaná hlina, ktorú zrejme pokryli drevom. Vchod do prvej miestnosti bol orientovaný na východ a (podľa vedúceho výskumu – pozn. prekl.) sa v nej nachádzalo dormitórium. Do vedľajšej miestnosti sa vchádzalo z juhu a pokladali ju za skriptórium. Obe miestnosti ohraničoval zo západu kamenný „chodník“. V budove, ktorá sa k týmto dvom miestnostiam pripájala z juhu, autor (A. Vallašek – pozn. prekl.) vidí skladisko či miestnosť slúžiacu na skladovanie.

2 SLIVKA, Michal. Stredoveké rehoľné komunity na Spiši a ich význam v štruktúre osídlenia. In *Archaeologia Historica*, 1993, 18, s. 56.

3 SLIVKA, Michal. Vzájomné väzby stredovekých kláštorov vo východnej časti Kárpát. In *Archaeologia Historica*, 1996, 21, s. 199.

4 VALLAŠEK, Adrián. Zaniknutý kláštor svätého Martina nad Spišskou Kapitulou. Das verfallene Kloster St. Martin über Spiška Kapitula. Destroyed St. Martin's Monastery above the Spiška Kapitula (Spiš Chapter). In *Pamiatky a múzeá*, 1999, č. 2, s. 61-65.

5 VALLAŠEK, Adrian. The Lost Monastery of St Martin above Spiška Kapitula. In *Pamiatky a múzeá*. Cultural Heritage Magazine, 1999, č. 2, s. 61-65.

6 Opevnená lokalita mala pôdorys nepravidelného štvorca. Západný múr vonkajšieho opevnenia mal dĺžku 57 metrov, severný 76 metrov, východný 94 metrov a južný 86 metrov. Opevnenie malo teda celkovú dĺžku 313 metrov.

Dve budovy zo skupiny stavieb, ktorú nazvali kláštorným komplexom, ležiace najviac na juhu, vytvorili stavitelia s využitím jestvujúcej prírodnej kaverny. Objekt s podlahou zo skalného podlažia a rozlohou 5,4 x 6,6 metra je dlhšou osou orientovaný západno-východným smerom. Jeho východnú stranu tvoril nepravidelný polkruh. V strede polkruhu možno vidieť dverný otvor široký 1,5 metra, cez ktorý viedlo schodisko do miestnosti, ktorú vytvorili v hĺbke bežmála 2 metre pod niekdajšou úrovňou terénu. Na severnej strane obdĺžnikovej miestnosti sa dalo cez 1,7 m široký dverný otvor dostať do ďalšej miestnosti vytesanej do skaly, ktorá mala pôdorys v tvare L. Jej skalná dlážka bola pokrytá drevom. Na základe západno-východnej orientácie miestnosti a polkruhovitej steny jej bádatelia prisúdili sakrálnu funkciu. Aj A. Vallašek však pokladá za netypické, že v sanktuáriu vytesali schody. Napriek tomu pokladá miestnosť s východným polkruhovým uzáverom, ku ktorej prináleží aj miestnosť s pôdorysom v tvare L, za súkromnú modlitebňu mníchov a osárium.

Na základe hrubých múrov a ťažkých stropov komplexu pozostávajúceho z piatich miestností Vallašek predpokladá na nich aj existenciu poschodia. Nad zahĺbenú kaplnku umiestňuje kamenný kostol, nad miestnosť s pôdorysom do „L“ kapitulnú miestnosť, nad skladisko zasa kuchyňu. Kvôli tenším múrom budov predpokladaného dormitória a skriptória archeológ počíta s nadstavbou dreveného poschodia.

K prvej stavebnej fáze z 11. storočia ráta autor aj budovu, ktorá sa nachádza juhovýchodne od predpokladaného kostola. Má pôdorys 7 x 10 metrov, múry z lomového kameňa široké 60 cm a pripája sa k južnému kamennému múru (obvodového opevnenia – pozn. prekl.). Vchod doň sa nachádza zo severnej strany. V juhovýchodnom rohu tejto samostatnej budovy zistili pivnicu, ktorej dno ležalo v hĺbke 2,5 metra pod úrovňou terénu. Dalo sa do nej dostať priamo z budovy. Severným smerom od budovy postavili užší múr na ochranu pred vetrom. Túto podpivničenú budovu určil Vallašek za opátovo (priorovo) samostatné obydlie, oddelené od dormitória mníchov.

Na sever od opátovho obydľia a východne od dormitória odryli murovanú kruhovú stavbu s priemerom 3,2 m, ktorý archeológovia interpretovali ako samostatne stojace baptistérium. K baptistériu neskôr pripojili obdĺžnikovú budovu s vchodom orientovaným na juh. Vchod mal pozoruhodne vysoký prah, ktorý sa z vonkajšieho i vnútorného pohľadu dvíhal do výšky 30 cm. V severozápadnom rohu budovy identifikovali základy pod pec s priemerom 1,3 m. Podľa A. Vallaška v miestnosti pripojenej k baptistériu rehoľníci vyučovali katechizmus. Severne od baptistéria odkryli kvalitne vyhotovenú studňu s kamenným obložením a priemerom 1,9 m. Preskúmali ju do hĺbky 23,5 m.

Aj vo východnej polovici múrom opevneného areálu našli zvyšky budov. Zlomok múru širokého 60 cm, postaveného z lomového kameňa, archeológ identifikoval ako zvyšok špitálu, prípadne školy. Odkryli aj časť stavby s rozlohou 13 x 3 m, ktorej steny so šírkou 80 – 90 cm sa pripájali k východnému kamennému múru. Jej podlahu, nachádzajúcu sa v porovnaní s úrovňou dobového vonkajšieho terénu o 80 cm nižšie, pokrývali pieskovecové platne. Predpokladalo sa, že išlo o ďalší špitál.

Južne od predpokladaného špitála sa našli zvyšky piatich pecí a ohnísk spolu so zvyškom jednoduchej obdĺžnikovej budovy, ktoré pochádzali tiež z prvej stavebnej fázy z 11. storočia. Podľa nálezov lokalizovali do týchto priestorov remeselnícke dielne kláštora.

A. Vallašek našiel vnútri opevneného areálu aj miesto pre kláštorné záhrady. Vnútor-nú rajskú záhradu kláštora ohraničovala budova kláštora pozostávajúca z piatich miestností, obydlie opáta a baptistérium. V severnej časti areálu si našla miesto záhrada pre potreby kuchyne.

Podľa archeológa, ktorý výskum uskutočnil, vznikol v centre Spiša veľmi jednoduchý kláštorný komplex, v ktorom sa však nachádzali všetky potrebné prvky. Napriek veľkému rozsahu opevnenej časti tu mohlo žiť len málo mníchov. Kláštorný cintorín sa síce nenašiel, no lokalizujú ho do obvodu dnešnej kapituly. Zvyšky múrov a budov datujú, odvolávajú sa na archaické stavebné techniky a jednoduché budovy, do 11. storočia a vidia v ňom benediktínsky kláštor, ktorý vykonával misijnú a cirkevno-organizačnú činnosť.

A. Vallašek nevedel určiť, dokedy kláštor fungoval, no niektoré jeho budovy stáli ešte aj v 14. storočí, ba vtedy ich aj opravili a prestavali. V 14. storočí prebudovali opátov dom a postavili v ňom dvojpriestorovú pec, do ktorej sa nakladalo z chodby a kúrila smerom dovnútra obydlia. V juhovýchodnom rohu opevneného areálu postavili v 14. storočí budovu s rozmermi 14 x 7,5 m a vchodom orientovaným na sever. Predpokladá sa, že išlo o budovu s istými reprezentačnými funkciami a spája sa už nie s kláštorom, ale so spišskou združenou kapitulou. Využívanie celého stavebného komplexu možno doložiť do začiatku 15. storočia.

Pri stanovení funkcie zvyškov budov odkrytých v 70. rokoch 20. storočia poslúžila ako rozhodujúci doklad, potvrdzujúci výsledky archeologického výskumu, listina z roku 1274. Pätnásteho júna 1274 spišský župan Roland vydal listinu o presnom rozhraničení majetkov spišského prepošta Mutimíra a Sasov zo Spišského Podhradia, ktoré ležali medzi veľkou cestou vedúcou do Levoče a dedinou Bijacovce. Metácia zachytená v listine uvádza, že hranica prebieha popri veľkej ceste pri kláštore sv. Martina (*iuxta monasterium beati Martini*) smerom k dedine Sasov v Podhradí.⁷ Listina vydaná v druhej polovici 13. storočia by tak bola jedinou písomnou zmienkou o benediktínskom kláštore na Spiši, ktorý mal jestvovať od 11. až do 14. storočia.

Identifikovať funkciu spišského kláštora sa pokúsil Martin Homza. Osvojil si Vallašekovo datovanie do 11. storočia a v odkrytom komplexe budov vidí včasný misijný kláštor. Činnosť spišského benediktínskeho kláštora dáva do súvisu s pôsobením sv. Vojtecha – Adalberta a predpokladá, že jeho opátom a zároveň vedúcou postavou misie na Spiši bol Astrik.⁸

Skorú existenciu benediktínskeho kláštora na Spiši slovenská archeológia a medievistika považuje za dokázanú a takto sa spomína aj v syntetizujúcich prácach.⁹ Ako nový výsledok bádania a ako jeden z príkladov na archeologickými nálezmi doložené včasno-

7 *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke II/2-3.* Szerk. Iván Borsa és Imre Szentpétery. Budapest 1961, (ďalej RA) regist 2 518. Rolandovu listinu prepísal na žiadosť prepošta Mutimíra kráľ Ladislav IV. 23. júla 1274. A. Vallašek z listiny cituje iba riadok „(...) *et sic in ipsa magna via, veniens iuxta monasterium beati Martini, vadit versus villam Saxonum de Suburbio (...)*”. VALLAŠEK, ref. 5, s. 61.

8 HOMZA, Martin. Vzťahy stredovekého Spiša a Malopoľska od najstarších čias do roku 1138. In *Historický časopis*, 1998, roč. 43, s. 214.

9 Napr. POMFYOVÁ, Bibiana. Vybrané problémy k dejinám spišskej stredovekej architektúry. In *Terra Seopusiensis*. Red. Ryszard Gladkiewicz a Martin Homza. Levoča; Wrocław 2003, s. 178-179.

kresťanské sakrálné staviteľstvo ho v máji roku 2000 na konferencii vo Vespríme predstavil maďarskej odbornej verejnosti aj Alexander T. Ruttkay. V zborníku z konferencie publikoval aj rekonštrukčný náčrt A. Vallašeka.¹⁰

V slovenskej odbornej spisbe čoraz častejšie spomínané jestvovanie benediktínskeho opátstva v 11. storočí na Spiši však len ťažko možno zasadiť do obrazu uhorskej cirkevnej organizácie 11. storočia, do obrazu lokalizácie benediktínskych kláštorov v tomto období, ako aj do obrazu o cirkevných inštitúciách na Spiši.¹¹ Preto je potrebné podrobnejšie sa venovať konštatovaniám súvisiacim s predpokladaným kláštorom.

Na interpretáciu odkrytých zvyškov budov mala veľký vplyv zmienka z roku 1274 o *monasterium beati Martini*, ktoré sa dá nepochybne lokalizovať do oblasti vykopávok. Preto pri analýze názorov slovenských kolegov treba začať listinou spišského župana Rolanda z roku 1274. Na základe intervencie v nej menovite uvedených šľachticov a urodzených listina ukončuje dlhodobý spor medzi Spišskou Kapitulou, reprezentovanou prepoštom Mutimírom a Sasmi zo Spišského Podhradia. Sporiace sa strany chceli uzavrieť spor presným rozhraničením majetkov ležiacich medzi veľkou cestou vedúcou zo Spišského Podhradia do Levoče a dedinou Bijacovce.

V júni 1274 spišský župan zaznamenal do listiny výsledok obchôdzky hraníc vykonanej so zvyčajnou dôkladnosťou. V súvislosti s *monasterium beati Martini*, ktoré sa tu spomína, nestačí preskúmať iba polvetu vybranú slovenskými kolegami, ale treba venovať pozornosť celému obsahu listiny.

Aj M. Slivka nabáda k opatrnosti, keď poukazuje na to, že najmä v ranom období pojem *monasterium* nemusí nevyhnutne označovať benediktínsky kláštor, ale mohli ním pomenúvať aj kapituly. Za povšimnutie teda stojí terminológia, ktorá sa v listine z roku 1274 nachádza. Listina používa na označenie kráľovskej spišskej združenej kapituly ako právnickej osoby výraz *ecclesia*, zriedkavejšie *ecclesia sancti Martini*. Výraz *capitulum* sa objavuje jediný raz v záverečnej časti listiny. Z textových súvislostí, vymenovania prepošta, lektora a kustóda je jednoznačné, že pri výraze *capitulum* nejde o kapitolu ako inštitúciu alebo právnickú osobu, ale o spoločenstvo kanonikov bez už uvedených dignitárov.¹² V listine sa teda celá kapitula neoznačuje slovom *capitulum*, a preto združenú kapitolu či jej kostol môže označovať popri často sa vyskytujúcim pojme *ecclesia* aj výraz *monasterium*. Navyše, pri slovnom spojení *monasterium beati Martini* nenachádzame žiadny výraz ani atributívnu konštrukciu, ktorá by ho bezvýhradne spájala s be-

10 RUTTKAY, T. Alexander. Anfänge der christlichen sakralen Architektur in archäologischen Funden aus dem Gebiet der Slowakei. In *Válaszúton. Pogányság – Kereszténység. Kelet – Nyugat. Konferencia a X – XI. század kérdéseiről*. Szerk. László Kredics. Veszprém 2000, s. 47 a 62; autor na kláštor odkazuje aj v iných svojich prácach – porovnaj napr. RUTTKAY, T. Alexander. Archeologický výskum cirkevných architektúr a christianizácia. In *Slovensko vo včasnóm stredoveku*. Eds. T. Alexander Ruttkay a Matej Ruttkay. Nitra 2002, s. 175.

11 Predpokladaný kláštor nespomína ani Jozef Hradszky v diele, v ktorom opisuje túto oblasť a kde spracoval aj lokálnu tradíciu, pričom sa podrobne zmienil aj o lokalite nazývanej Pažica. Pozri HRADSKY, József. Vándorlások a Szepességben. Szepesvár és környéke. In *Igló*, 1884, s. 85-108 a 125-126; podobne aj FÖRSTER, Jenő. Szepes vármegye a tatárjárás előtt. In *Közlemények Szepes vármegye Múltjából*, 1915, 7, s. 13.

12 „(...) preterea prepositus, lector, custos et capitulum pro parte sua et omnes Saxones de suburbio pro parte sua renunciaverunt omni liti et actioni (...)”. RA 2 518, s. 96.

nediktínskym rádom. V každom prípade bude teda užitočné predstaviť si významy slov *monasterium* a *capitulum*.

Stredoveká latinčina dlho nerozlišovala od seba komunity ani budovy rehoľníkov a svetských kňazov žijúcich *vita communis* (kanonikov). Pre obe používala označenia *monasterium*, *claustrum*, zriedkavejšie *coenobium* či prosto *ecclesia*. Preto sa po dlhých storočiach len na základe pomenovania dá odlišiť kapitula od benediktínskeho kláštora iba veľmi ťažko. Cirkevné inštitúcie označované ako *monasterium* teda nie sú výlučne rehoľnými spoločenstvami, ale často aj kapituly obývané kanonikmi. Okrem toho, v časoch *vita communis* bol aj spôsob života rehoľníkov a kanonikov veľmi podobný. Bezmála rovnaký spôsob života oboch komunit posilňovalo aj to, že pri zostavovaní pravidiel pre kanonikov sa často vychádzalo zo vzoru benediktínskej reguly. Pre laikov okolitého sveta sa tak spôsob života rehoľníkov a kanonikov – a aj ich stavebné komplexy – zdali byť podobné, a tak pokladali za vhodné pomenovať oba výrazom *monasterium*. Pre kanonické spoločenstvá použil označenie *capitulum* ako prvý pápež Paschalis II. na úplnom začiatku 12. storočia. V Európe toto pomenovanie zovšeobecnelo až na prelome 12. a 13. storočia. V uhorskej latinčine sa výraz *capitulum* na označenie spoločenstva kanonikov prvý raz použil až v listine kráľa Imricha z roku 1197, kde sa objavuje v súvislosti s označením splitskej kapituly. Zmena zaužívanej terminológie si, samozrejme, vyžadovala dlhší čas. Roku 1201 spomínajú záhrebskú kapitolu ešte ako *monasterium regis S. Stephani*.¹³ A pojem *conventus* pre spoločenstvá kanonikov často používali ešte aj na začiatku 13. storočia. Roku 1214 vesprímska kapitula používa výraz *conventus* a *capitulum* ako synonymá. Rábska (gyórska) kapitula označuje roku 1222 samú seba ako *conventus*, v prípade varadínskej kapituly sa pomenovanie *conventus* objavuje ešte i roku 1234. Na druhej strane sa zasa benediktínske opátstva (1212 Pécsvárad a Szekszárd, 1215 Somogyvár) samé často označujú, najmä na svojich pečatiach (Pannonhalma, Pécsvárad, Szekszárd, Hronský sv. Beňadik, Almád), ako *capitulum*,¹⁴ Podobnú prax môžeme sledovať aj v Poľsku. Benediktínske opátstvo Tynec pri Krakove sa na svojich pečatiach z 13. storočia pomenúva ako *capitulum*.¹⁵ Popri výraze *monasterium* môže teda aj slovo *conventus* označovať spoločenstvo kanonikov a na druhej strane pomenovanie *capitulum* používali aj benediktíni. Ani jeden z uvedených troch výrazov sám osebe nepostačuje na to, aby presne vymedzilo druh pomenovanej cirkevnej inštitúcie: je zřejmé, že na základe výrazu *capitulum* z pečate nebudeme Pannonhalmu pokladať za kapitolu.

Od začiatku 13. storočia sa v uhorskej latinčine objavuje pri pojme *monasterium* nový význam, ktorý sa používa až do konca stredoveku. Označuje sa ním totiž aj ten typ kostolnej budovy, ktorá má tak ako kláštor veže: v listinách od 13. storočia a od 15. storočia aj v zachovaných majetkových inventároch sa ako *monasterium* uvádzajú kostoly

13 KOSZTA, László. Székesskáptalanok és kanonokjaik Magyarországon a 12. század elejétől. In KOSZTA, László: *Írásbeliség és egyházszervezet*. Szeged 2007, s. 10-11.

14 Príklady možno nájsť v SOLYMOSI, László. Észrevételek a Ciszterci Rend magyarországi történetének repertoriáról. In *Levéltári Közlemények*, 1984, 55, s. 243-244, pozn. č. 23.

15 S(IGILLUM) CAPITULI S(AN)C(T)I PETRI DE TINCA; S(IGILLUM) CAPITULI ECL/ESIAE THINC/IENSIS. PIECH, Zenon. Średniowieczne pieczęcie tynieckie. In *Benedyktyni Tynieccy w Średniowieczu*. Red. Kl. Zurowska. Kraków 1995, s. 124-125.

so spravidla viacerými vežami bez ich priradenia ku konkrétnym rádom.¹⁶ Napríklad v rokoch 1275 a 1328¹⁷ označili ostrihomskú katedrálu ako *monasterium*, roku 1283 zasa katedrálu vesprímsku.¹⁸ Je prirodzené, že ostrihomské a vesprímske *monasterium* nebudeme interpretovať tak, že v 70. a 80. rokoch 13. storočia budeme v Ostrihome alebo Vespríme predpokladať pri katedrále existenciu benediktínskeho opátstva.

Neskororománsky kostol Spišskej Kapituly svedčí o tom, že jeho budova bola postavená v 13. storočí s vežami, teda ju chceli pôvodne vybudovať *ad modum monasterii*. Potvrdzuje to aj testament prepošta Mutimíra z roku 1273, v ktorom odkazuje svoje vzácné šaty na výstavbu či skôr dokončenie druhej veže chrámu sv. Martina.¹⁹ Tak sa aj na chrám Spišskej Kapituly – takmer súčasne s katedrálami v Ostrihome a Vespríme – hodí označenie *monasterium*. Pri pomenovaní *monasterium beati Martini* z listiny z roku 1274 preto nemožno uvažovať výlučne o benediktínskom opátstve, ale v súlade s vtedy rozšírenou praxou mohli takto pomenovať aj kostol prepoštvá, ktorý mal už prinajmenšom jednu vežu a druhá sa už stavala.

Takúto interpretáciu podporuje aj viacero ďalších skutočností, ktoré treba spomenúť. Keď sledujeme metáciu z listiny z roku 1274, je zjavné, že kostol nazvaný *monasterium* môže plným právom stotožniť s kostolom združenej kapituly. V okolí kapituly bola hranicou veľká cesta vedúca z Levoče do Spišského Podhradia, pri ktorom je *monasterium beati Martini* a nasledujúcim vymenovaným hraničným medznikom bola kúria kustóda (kapituly) Jána, stojaca takisto pri ceste.²⁰ Uvedenie tohto kanonického domu ihneď za *monasteriom* tiež potvrdzuje, že listina spomína pri veľkej ceste vedúcej od Levoče kostol kapituly postavený *ad modum monasterii* a nie nejaký mníchmi obývaný kláštor.²¹ A stotožnenie *monasteria beati Martini* s benediktínskym opátstvom nemožno

16 Najjasnejšie to formuluje inventár somogyvárskej formulárovej knihy: „*Item ecclesia ante et post vel in medio habens turres ad modum monasterii quinquaginta marcis estimatur (...)*.” Ďalšie príklady pozri v SOLYMOSI, László. Az esztergomi káptalan legrégebbi pecsétjei. In SOLYMOSI, László. *Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban*. Budapest 2006, s. 97-98. K majetkovým inventárom, obsahujúcim aj určenie hodnoty či ceny tej-ktorej položky (maď. *becsűjegyzék*) porovnaj ešte BÓNIS, György. *Középkori jogunk elemei*. Budapest 1972, s. 165-186; a FÜGEDI, Erik. *Sepelieurint corpus eius in proprio monasterio. A nemzetségi monostor*. In *Századok*, 1991, 125, s. 51-52 a 59-60.

17 1275. „*(...) terre monasterij beati Adalberti, Gomoth vocate (...)*”. *Monumenta ecclesiae Strigoniensis II*. Ed. Ferdinandus Knauz. Strigonii 1882, s. 50. (ďalej MES II.), RA 2 597; roku 1328 ostrihomský arcibiskup Boleslav dal zavrieť predstaviteľov nitrianskej kapituly „*in suum castrum et monasterium Strigoniense*”. *Monumenta ecclesiae Strigoniensis III*. Ed. Ludovicus Crescens Dedek. Strigonii 1924, s. 134. (ďalej MES III.).

18 1283. „*(...) Beatissimi Michaelis Archangeli Monasterio, videlicet Vesprimiensi donare volebat (...)*”. *Árpádkori új okmánytár IV*. Szerk. Gusztáv Wenzel. Pest 1862, s. 258. (ďalej AÜO).

19 „*Item cappam nostram de bruneto scarleto cum varijs et ... nostrum purpura paratum, reliquimus ad opus secunde turris ecclesie beati Martini (...)*”. MES II, s. 27.

20 „*item ad pedem montis lapidosi iuxta magnum lapidem est meta terrea, item procedens parum contra meridiem iterum cadit ad magnam viam, per quam itur ad Leucha et ibi est meta terrea et sic in ipsa magna via veniens iuxta monasterium beati Martini vadit versus villam Saxonum de suburbio et iuxta eadem magnam viam contra Johannis custodis est meta terrea et inde descendit in eadem via iuxta villam Saxonum de suburbio et ibi est meta terrea (...)*”. RA 2 518, s. 96.

21 V prípade, že by tu bol benediktínsky kláštor sv. Martina, tak v inak veľmi presnej metácii by určite boli upozornili na to, že hranica sa na spomínanom mieste tiahne po levočskej ceste vedúcej medzi *ecclesiam* sv. Martina, stojacimi z oboch strán cesty v bezprostrednom susedstve.

prijat' ani preto, lebo potom by sa kláštor nachádzal na území, ktoré vlastnili Sasi zo Spišského Podhradia.

Ťažko tiež predpokladať, že by sa v listinnom materiáli zachovala zmienka o benediktínskom kláštore, ktorý fungoval nielen od 11. do 13. storočia, ale vzhľadom na odkryté stavby z polovice 14. či zo začiatku 15. storočia, ešte aj v 14. storočí, iba v jedinej metácii. Tento predpoklad možno prijať tým ťažšie, ak vieme, že Spiš bol pred intenzívnym osídľovaním, podobne ako aj ďalšie riedko obývané okrajové časti Karpatskej kotliny, kráľovským majetkom, na ktorom prvé kláštory vznikli z panovníckej iniciatívy a pod jeho patronátom. A takéto „kráľovské“ benediktínske opátstvo už len pre svoje postavenie zanecháva v písomnostiach po sebe viac stôp.

Od druhej polovice 13. storočia máme o spišskom prepoštvstve už viac správ. Jednou z nich je aj posledná vôľa prepošta Mutimíra z roku 1273. V jednotlivých položkách testamentu sa spomína iba *ecclesia beati Martini*. Ak by však oproti prepoštvstvu stál vo vzdialenosti iba niekoľko sto metrov iný kostol sv. Martina, tak prepošt – o ktorom na základe zoznamu kníh uvedených v testamente možno predpokladať, že bol skúsený v práve – by bol iste pokladal za potrebné nejako zdôrazniť, že z ustanovení jeho poslednej vôle má mať ošoh kostol sv. Martina náležiaci kanonikom a nie ten, ktorý patrí mníchom.²² A aj stredoveký človek cítil, že dvom kostolom stojacim blízko seba nemôžu dať to isté patrocínium, lebo by ich bolo ťažko od seba odlišiť a z totožnosti mien by ľahko mohli vzniknúť právne spory.

Skorú existenciu kláštora na Spiši spochybňuje aj pomenovanie cisterciáckeho kláštora v Spišskom Štiavniku²³ (založeného roku 1223) a jeho opáta v 13. storočí. Opáta tohto kláštora v priebehu 13. storočia totiž najčastejšie nazývajú, resp. aj on sám sa nazýva, jednoducho spišským opátom (*abbas de Scepus*).²⁴ Rozšírenie jeho označenia je známe iba z dvoch prípadov v 60. rokoch 13. storočia,²⁵ a z rokov 1289,²⁶ 1294 a 1300.²⁷ Na patrocínium a rádobú príslušnosť sa začína dôslednejšie poukazovať až od prvej štvr-

22 MES II, s. 27-28.

23 HERVAY, L. Ferenc. *Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria*. Roma 1984, s. 172. Porovnaj aj KEGLEVICH, Kristóf. A szepesi apátság története az Árpád- és Anjou-korban. In *Fons*, 2007, 14, s. 5-11.

24 1248. „*abbate videlicet de Scepus*”. *Hazai okmánytár VIII*. Szerk. Imre Nagy. Budapest 1891, s. 52 (ďalej H); 1256 „*per discretum virum D. Albertum Abbatem de Scepus dilectos et fideles nostros fecimus introduci (...)*”. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis IV/3*. Ed. Georgius Fejér. Budae 1829, s. 21 (ďalej F); RA 1 239; 1257 „*Dominus Albertus Abbas de Scepus*”. F IV/2, s. 441; 1263 „*in litteris Alberti abbatis de Scepus (...)*” RA 1 349; 1271 „*fidelis noster, vir religiosus, abbas de Scepus*”. F V/1, s. 128; RA 2 109; 1291 „*Nos frater Johannes dictus abbas de Scepus totusque conventus eiusdem loci (...)*”. H VII, s. 217; 1297 „*Nos frater Johannes abbas de Scepus et totusque conventus eiusdem loci (...)*”. H VII, s. 266; 1315 „*Nos frater Joannes dictus abbas de Scepus totusque eiusdem loci conventus (...)*”. F VIII/1, s. 583. Porovnaj KEGLEVICH, ref. 23, s. 3-4.

25 1260 „*fideles nostri, Albertus Abbas et conventus monasterii B. V. de Scepus de ordine Cisterciensi (...)*”. F IV/3, s. 21; RA 1239; 1264 „*Nos Abbas dictus Albertus Ecclesie beate virginis Marie de scypis*”. H VI, s. 125.

26 1289 „*domini Johannis Abbatis de Ordine cysterciensis*”. AÚO IX, s. 517.

27 1294 „*Nos Frater Ioannes dictus Abbas Ecclesiae Beatae Virginis de Scepus (...)*”. F VI/1, s. 332; 1294 „*frater Ioannis Abbas Ecclesiae Beatae Virginis de Scepus (...)*”. F VI/1, s. 335.; 1300 „*Nos Johannes abbas sancte Marie in Scyps (...)*”. H VIII s. 415.

tiny 14. storočia.²⁸ V listine z roku 1274, v ktorej sa spomína *monasterium beati Martini*, spišský župan Roland pri vymenúvaní spišských šľachticov a urodzených, ktorí robili sprostredkovateľov v spore medzi kapitulou a Sasmi z Podhradia, spomína istého spišského opáta bez bližšieho uvedenia jeho miestnej či rádovej príslušnosti.²⁹

Župan ako čelný predstaviteľ Spiša by iste mal vedieť o tom, že na ním riadenom území jestvuje viacero opátstiev a pri uzmierovacom akte by určite popri ostatných predákoch spomenul aj opáta benediktínskeho kláštora, ktorý stál najbližšie k spornej hranici alebo by prinajmenšom uviedol, ktorý z dvoch spišských opátov sa aktívne zúčastnil na zmiernení sporiacich sa strán. Pred rokom 1223 a vlastne ani počas celého 13. storočia neexistoval na Spiši iný kláštor ako cisterciacké opátstvo, lebo inak by sa označenie spišský opát nehodilo na čelného predstaviteľa cisterciackého kláštora. Teda aj používanie tohto pomenovania potvrdzuje, že v arpádovskom období bolo spišskoštiavnické cisterciacké opátstvo prvým a jediným kláštorom na Spiši.

Skutočnosť, že by na začiatku 11. storočia založili na Spiši benediktínske opátstvo, odporuje aj rozmiestnenie uhorských benediktínskych kláštorov zo začiatku 11. storočia. Všetky kláštory, ktoré založil sv. Štefan, sa s výnimkou jediného – zoborského – nachádzali v Zadunajsku.³⁰ Založenie zoborského kláštora sa vysvetľuje tým, že Nitra bola už v prvej polovici 11. storočia dôležitým sídlom. Svedčí o tom aj to, že sa stala jedným z centier kniežatstva vzniknuteľného na konci 40. rokov 11. storočia. Kolískou uhorského mníšstva bolo teda Zadunajsko. Z benediktínskych kláštorov, ktoré v 11. storočí založili uhorskí panovníci, neležalo ani jedno na neobývanom, alebo na len riedko osídlenom území. Ani hronskobeňadické opátstvo, založené roku 1075 Gejzom I., nevzniklo na úplne neobývanom území, ale na okraji vtedajšej hranice osídlenia.³¹ Podobne to bolo aj v prípade Kolozsmonostora založeného sv. Ladislavom, prvého sedmohradského benediktínskeho opátstva.³² Ani svetskí veľmoži, tak ako ani panovníci, nezakladali benediktínske kláštory v okrajových územiach krajiny. Ani to nemohli urobiť, lebo tieto neobývané územia sa pokladali za kráľovský majetok. Rád benediktínov v Uhorsku teda nezriaďoval svoje kláštory v neobývaných oblastiach.

Napriek tomu, že počas arpádovského obdobia vzniklo v Uhorsku na pol druhu stovky benediktínskych opátstiev, v stredovekom Uhorsku boli oblasti, o ktorých, pokiaľ ide o vznik kláštorov, nevieme buď vôbec nič, alebo len sotva čosi. Na mape, so zakresle-

28 1315 „*Nos Frater Ioannes dictus abbas de Scepus (...)*”. F. VIII/1, s. 583; 1320 „*Nos frater Joannes dictus abbas de Scepus*”. F. VIII/2, s. 267; 1312 „*Frater S. dictus Abbas Totusque Conventus Ecclesiae Beatae Virginis de Scepus (...)*”. WEBER, Samuel. *Supplementum analectorum terrae Scepusiensis*. Lőcse 1908, s. 3-4; 1326 „*Nos frater Gyuillermus dictus abbas monasterii beate Marie de Scyps (...)*”. A II, s. 239; 1328 „*frater Wilermus abbas ordinis Cisterciensis domus beate Virginis (...)*”. MES III, s. 132; 1367 „*frater Joannes, abbas monastery Beatae Virginis Mariae de Scepus, ordinis Cisterciensium*”. F. IX/4, s. 84.

29 „*mediantibus nobiliorum et melioribus dicte terre, videlicet abbate Scypusiensi (...)*”. RA 2 518, s. 95.

30 Benediktínske opátstvo bolo založené aj východne od Dunaja. Išlo o Marosvár, ktorý však nebol kráľovskou fundáciou, ale založil ho cšanádsky biskup (sv.) Gerard. Pozri SÖRÖS, Pongrácz. *Elenyészett bencés apátságok*. Budapest 1912, s. 436-437.

31 Zakladaciu listinu pozri v *Diplomata Hungariae antiquissima I*. Ed. György Györffy. Budapest 1992, s. 213-218.

32 LUPESCU, Radu. Kolozsvár korai történetének buktatói. In *Erdélyi Múzeum*, 2005, 67, s. 27-35.

nými benediktínskymi klášťormi viaceré regióny zívajú prázdnotou. V Sedmohradsku bol jediným významnejším benediktínskym spoločenstvom Kolozsmonostor. Od neho na východ vzniklo už len jediné opátstvo (Harina). V Slavónii panovníkom založený významnejší kláštor ani nebol a ani svetskí veľmoži tu nezriadili benediktínske rehoľné domy vo veľkom počte. Na juh od Drávy sa dajú doložiť spolu tri benediktínske spoločenstvá. Podobná je situácia na území dnešného Slovenska, kde prvé benediktínske kláštory vznikli v skôr osídlených južných a západných oblastiach. Z 11. storočia pochádzajú Zobor a Hronský Beňadik, Bzovík z prvej polovice 12. storočia. Skalku mohli založiť v prvej polovici 13. storočia, kým doba vzniku kláštorov v Klíži (Klížskom Podhradí),³³ Ludaniciach, Lekýri (Čajakove, dnes súčasť Hronoviec – pozn. prekl.) a Rimavských Jánovciach nie je známa. V strednej a východnej časti územia vieme len o dvoch klášťoroch – v Krásnej nad Hornádom, založenom v prvej polovici 12. storočia a v Štôle na Spiši, ktorý bol založený na začiatku 14. storočia. Na veľkej časti dnešného Slovenska – v Oravskej, Liptovskej, Turčianskej, Zvolenskej, Šarišskej a ani v Turmianskej župe benediktínsky kláštor nebol založený,³⁴ keďže osídlenie týchto oblastí sa zintenzívnilo až od druhej polovice 13. storočia.

Podobná situácia je aj na Spiši. Maďarské dejepisectvo už od začiatkov profesionálnej kritickéj historiografie pokladá Spiš v 11. – 12. storočí za veľmi riedko osídlenú oblasť, takmer celú pokrytú lesmi. Popri nepočtetnom slovanskom obyvateľstve tu možno predpokladať existenciu iba niekoľkých maďarských hraničiarskych osád. Intenzívnejšie osídľovanie Spiša sa začalo v druhej polovici 12. storočia po vysunutí línie hraničných zásekov. Zrýchľilo sa v 13. storočí usadzovaním či usadením sa maďarského, slovenského a najmä nemeckého obyvateľstva.³⁵ Na nárast počtu obyvateľstva poukazuje aj začiatok stavby Spišského hradu,³⁶ zriadenie komitátu na prelome 12. a 13. storočia³⁷ a aj položenie základov cirkevnej správy, t. j. založenie Spišskej Kapituly.³⁸

V takejto lesmi pokrytej oblasti s malým počtom obyvateľstva sa nezakladali ani len misijné kláštory. Kým totiž nebola úplne vyriešená otázka kristianizácie množstva po-

33 Neurčitá tradícia spája založenie kláštora v Klíži so sv. Ladislavom a kladie ho teda do 11. storočia. Ostrihomská kanonická vizitácia z roku 1397 spomína Klíž ako exemtnú inštitúciu podriadenú priamo ostrihomskému arcibiskupovi. K takým patrili zväčša kláštory založené panovníkmi. Pozri KOLLÁNYI, Ferenc. *Visitatio capituli E. M. Strigoniensis anno 1397*. Történeti Tár 1901, s. 243; Porovnaj aj SÖRÖS, ref. 30, s. 177.

34 KRISTÓ, Gyula. Tatárjárás előtti bencés monostorainkról. In *Századok*, 2004, 138, s. 408.

35 FEKETE NAGY, A. *A Szepesség területi és társadalmi kialakulása*. Budapest 1934, s. 28-29 a 41-49; KÖRMENDY, Adrienne. A falusi plébániák hatása a faluközösség kialakulására. A Szepesség példája. In *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. Erik Fügedi. Budapest 1986, s. 141-149; KRISTÓ, Gyula. Szepesség. In *Korai magyar történeti lexikon*. Főszerk. Gyula Kristó. Budapest 1994, s. 636-637, (ďalej KMTL).

36 Začiatok budovania Spišského hradu kladú slovenskí archeológovia do poslednej štvrtiny 12. storočia. Pozri SLIVKA, Michal. Die Anfänge des Burgbaues in der Ostslowakei. In *Castrum Bene 1989*. Szerk. Gyöngyös L. Horváth, 1990, s. 86-87.

37 KRISTÓ, Gyula. *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Budapest 1988, s. 393-394; ZSOLDOS, Attila. Szepes megye kialakulása. In *Történelmi Szemle*, 2001, 43, s. 22-30.

38 Spišská Kapitula sa po prvý raz spomína roku 1209. F III/1, s. 76. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I*. Ed. Richard Marsina. Bratislava 1971, s. 122; PIRHALLA, Márton. *A szepesi prépostság vázlatos története*. Lőcse 1899, s. 6; FEKETE NAGY, ref. 35, s. 162-163.

hanského či len veľmi povrchne pokresťančeného ľudu v centrálnej časti krajiny, sotva sa mohla misia rozvinúť na okraji krajiny.

Pre budovanie základov cirkevnej organizácie na Spiši sa dá počítať s mnohými paralelami v oblasti južného Sedmohradska, ktoré bolo zaľudnené takmer v tom istom čase a prevažne tiež nemeckým živlom. Na Spiši i v južnom Sedmohradsku odštartovalo budovanie cirkevnej organizácie založenie združených kapitúl podliehajúcich priamo pod kráľovský patronát na prelome 12. a 13. storočia. V Sibiu založili prepoštvstvo zasvätené sv. Ladislavovi³⁹ a na Spiši sv. Martinovi.

Obe kapituly boli teda zasvätené svätcom, ktorých kult kráľovská dynastia mimoriadne podporovala. Sibiu získalo patrocínium sv. Ladislava, ktorého kanonizovali iba pár rokov predtým (roku 1192) a Spiš dedikovali sv. Martinovi, pokladanému od čias víťazstva nad Kopáňom roku 997, za jedného z patrónov Arpádovcov i Uhorska.⁴⁰

Na rozdiel od názoru Michala Slivku predpokladáme, že počiatky úcty sv. Martina na Spiši sa nemôžu spájať s benediktínmi. Samozrejme, kult sv. Martina má vážne benediktínske súvislosti, no jeho uctievanie na Spiši iniciovali uhorskí králi na prelome 12. a 13. storočia. Tí totiž chceli dve novoosídlené oblasti – Spiš a južné Sedmohradsko – viac integrovať do krajiny ako dosiaľ, a preto vybrali za patrónov ich najvýznamnejších a najreprezentatívnejších cirkevných inštitúcií jednak patróna krajiny sv. Martina a potom sv. Ladislava, ktorého kult v Uhorsku mal podobné charakteristiky.

* * *

Paralely v cirkevnej organizácii oboch území by sa dali vymenúvať aj ďalej – patrili by medzi ne napríklad podobné privilégia oboch prepoštvstiev, najmä ich archidiakonské práva, ktorých vykonávaním na strednom stupni cirkevnej správy poverili oboch prepoštvov. Podobnosti medzi týmito územiami môžeme sledovať aj na poli rehoľného života. Tak ako nie je benediktínsky kláštor na Spiši, nie je ani v južnom Sedmohradsku. V čase osídlenia oboch oblastí uhorskí králi už nezakladali benediktínske kláštory. Posledný benediktínsky kláštor s kráľovskou fundáciou založil kráľ Belo II. v Dunaföldvári.⁴¹

Od polovice 12. storočia králi svojimi fundáciami podporovali už rády cistercitov a premonštrátov. Veľa vypovedá aj fakt, že po založení kapituly v Sibiu bol v južnom Sedmohradsku v poradí ďalšou významnou fundáciou cistercitský kláštor v Kerci. Paralela so Spišom sa tu natíska vlastne sama, keď po založení Spišskej Kapituly je ďalším významným zakladateľským činom fundácia spišskoštiavnického cistercitského opátstva. Tieto paralely medzi južným Sedmohradskom a Spišom teda tiež protirečia predpokladu o ranej existencii benediktínskeho kláštora na Spiši.

39 MÁLYUSZ, Elemér. *Egyházi társadalom a középkori Magyarország*. Budapest 2007, s. 113.

40 Sv. Martin bol okrem spišskej kapituly aj patrónom združených kapitúl v Bratislave a Arade. O sv. Martinovi ako krajinskom patrónovi pozri KOSZTA, László. Szent Márton tiszteletének magyarországi kezdete. In *Tiszatáj*, 2001, 11, s. 79-84.

41 SÖRÖS, ref. 30, s. 167.

Môžeme vlastne konštatovať, že monastická kultúra Spiša nemá benediktínsku vrstvu.⁴² Niekoľko storočí jestvujúci benediktínsky kláštor, ktorý kladie základy cirkevnej organizácie a vykonáva misijnú činnosť, by navzdory svojej malosti musel zanechať stopy aspoň v kulte svätých alebo patrociniách.⁴³ Jestvovanie skorého benediktínskeho opátstva na Spiši podľa mňa spochybňujú aj slabá väzba Spiša na benediktínov. Založenie jediného tunajšieho benediktínskeho spoločenstva – priorstva v Štôle na začiatku 14. storočia – je dobre zdokumentované. Iniciovali ho Guerlahus zo Spišskej Soboty, *comes* Mikuláš z *villa Stoyani* (súčasť Spišskej Soboty – pozn. prekl.) a Menhardus, farár zo Šváboviec. Pri potvrdení fundácie ostrihomský arcibiskup Tomáš podriadiť priorstvo⁴⁴ pod vzdialené hronskobeňadické opátstvo a odtiaľ prišli do Štoly aj prví rehoľníci. Zjavne to bolo potrebné kvôli tomu, že na začiatku 14. storočia ešte na Spiši nebola žiadna benediktínska komunita.

Reformné hnutie uhorských benediktínov v prvej polovici 14. storočia vzišlo z kláštorov na území Slovenska. Jeho vedúcou postavou bol Sigfried, opát v Krásnej nad Hornádom a neskôr v Hronskom Beňadiku, ktorý pravdepodobne pochádzal z tamojšieho prostredia.⁴⁵ Prvým krokom snáh o obnovu bola úzka spolupráca hornouhorských kláštorov. 18. októbra roku 1327 opát z Hronského Beňadika, Klíza, Krásnej nad Hornádom, Zobora a Ludanic dajú Nitrianskou kapitulou prepísať bulu Honoría III. z roku 1225 o organizovaní generálnych kapitúl u benediktínov. Sigfried, už ako hronskobeňadický opát, sa potom pokúsil obnoviť či posilniť benediktínsky rehoľný život v tých kláštoroch, o ktoré rád prišiel, postupne sa vyľudnili, či ktorých mníši sa dali k iným rehoľiam.⁴⁶ Ani v jednom prípade nenachádzame správu o predpokladanom spišskom klástore.

Iste pre znalosť miestnych pomerov poverili opáta Sigfrieda, aby preskúmal možnosti založenia plánovaného spišského biskupstva. Sigfried a jeho spolupracovníci vo svojej listine z 19. decembra 1348 mobilizujú cirkevné ustanovizne patriace do jurisdikčnej oblasti Spišskej Kapituly – spiškoštiavnický cisterciácky kláštor a lechnický kartuziánsky kláštor, ďalej ctihodných mužov zo Spišského Štvrťka, Levoče a Kežmarku, ako aj farárov z regiónu k preskúmaniu možnosti povýšenia kapituly na biskupstvo. Ani tu nie je žiadna zmienka o tom, že by oproti kapitule, ktorá by mala byť povýšená na biskupstvo, ležalo nejaké benediktínske opátstvo.⁴⁷

42 Iba Adorján Divéky sa bez uvedenia prameňa odvoláva na tradíciu, podľa ktorej v dávnych časoch v dolinách Dunajca a Popradu vznikli dve pustovne, ktoré mali udržiavať styky s poľskými rehoľnými spoločenstvami. DIVÉKY, Adorján. Lengyel művek. In *Századok*, 1910, 44, s. 416. Toto však nepotvrďuje žiaden prameň. Ba aj sám Divéky iba opatrne narába s tradíciou – opierajúcou sa o Baronia – , že Svorad-Ondrej mal misijné pôsobiť aj v doline Dunajca a v južnom Poľsku. Myšlienku o existencii niekdajších pustovníckych komunít si osvojil aj FÖRSTER, ref. 11, s. 3-4.

43 Odkazy na patrociniá starých spišských kostolov pozri v KÖRMENDY, ref. 35, s. 141-158.

44 *Anjou-kori oklevéltár III.* Szerk. Gyula Kristó. Budapest; Szeged 1994, reg. 850. (ďalej AOKLT); HERVAY, Ferenc L. *A bencések és apátágaik története a középkori Magyarországon. Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon.* Szerk. I. Takács. Pannonhalma 2001, s. 511.

45 Lajos J. Csóka pokladá Sigfrieda za levočského „cipser“-a. CSÓKA, Lajos J.: *Szent Benedek fainak világtörténete különös tekintettel Magyarországra II.* Budapest 1970, s. 559.

46 AOKLT XI, reg. 499; HOMONNAI, Sarolta. A magyarországi bencések 14. századi reformtörekvései. In *Acta Historica. Acta Universitatis de Attila József nominatae*, 1999, 108, s. 45.

47 F IX/1, s. 580-582; HOMONNAI, Sarolta. Egy bencés főpapi karrier: Szigfried apát életútja. In *Acta Historica. Acta Universitatis Szegediensis*, 2001, 115, s. 55-64.

Ani jeden písomný prameň nepodporuje predpoklad, že od 11. storočia na Spiši existovalo benediktínske opátstvo. Ba práve naopak, pramene vzťahujúce sa na toto územie, analógie z oblasti s podobným charakterom osídlenia a prax pri zakladaní uhorských benediktínskych kláštorov neumožňujú, aby sme v arpádovskom období počítali v tomto regióne s kláštorom Rádu sv. Benedikta.

Okrem toho, aj stotožnenie odkrytých zvyškov budov na Pažici oproti Spišskej Kapitule s areálom rehoľného spoločenstva a určenie funkcií jednotlivých budov prináša so sebou mnoho problémov. Štúdia A. Vallaška, žiaľ, nie je systematickým spracovaním výsledkov vykopávok, ale prehľadné a koncízne podanie výsledkov archeologického výskumu uskutočneného bežná pred tromi desaťročiami. Autor nespomína ani jeden nález zo skúmanej lokality (kríž, knižné kovanie, svietnik a pod.), ktorý by potvrdil, že komplex budov slúžil ako kláštor.⁴⁸ A. Vallašek sám pokladá za problematickú identifikáciu sakrálnej budovy patriacej ku kláštoru. Bol síce odkrytý pozostatok budovy s východno-západnou orientáciou, typickou pre stredoveké kostoly, ktorá mala na východnej strane – hoc aj nepravidelný – polkruhovitý záver. Využívanie budovy na sakrálne účely (ako súkromné oratórium mníchov, osárium) ale významne spochybňuje skutočnosť, že vo východnom polkruhovitom závere sú vytesané schody vedúce do miestnosti nachádzajúcej sa v hĺbke bežná dvoch metrov pod dobovou úroveň terénu, ktorá sa mierne zvažovala západným smerom. Do stredovekých kostolov sa vstupovalo nie cez svätyne, ale cez vchody zo západnej, prípadne južnej strany budovy. Určenie funkcií jednotlivých odkrytých budov je tiež pomerne svojvoľné. Autor sa totiž pokúsil v komplexe budov nájsť stavebné jednotky ideálneho kláštora. Na viacerých miestach však neberie do úvahy realitu 11. storočia. Príkladom na to je určenie miestnosti vedľa predpokladaného dormitória za skriptórium a predpokladanie samostatnej kapitulnej miestnosti. Súpis majetkov Panónhalmy z konca 11. storočia, ktorý obsahuje aj zoznam kníh kláštornej knižnice, poukazuje na to, že ešte približne storočie po svojom založení nemal ani akiste najväčší uhorský benediktínsky kláštor samostatnú kapitulnú miestnosť ani samostatné skriptórium. Nemožno teda počítať s tým, že by v raných uhorských rehoľných domoch existovali všetky tie súčasti, ktoré možno nájsť v neskorších mohutných kláštoroch. Knižnica a samostatné skriptórium sa nachádzali skutočne v len tých skutočne významných. A ako kapitulná miestnosť slúžil v ranom období v mnohých prípadoch pravdepodobne chór kostola.⁴⁹ Predpokladať samostatné skriptórium v malom misijnom kláštore na okrajovom území krajiny je sotva reálne. Rekonštrukcia nadzemnej podoby komplexu piatich budov je čisto hypotetická. Problematické je aj určenie baptistéria. Budova, v ktorej sa má nachádzať krstná kaplnka či nádrž, je vzhľadom na tento typ budovy orientovaná nezvyčajne v severo-južnom smere a sama krstná nádrž tvorí severný záver komplexu budov. Budova s obdĺžnikovým pôdorysom, ktorá sa pripája k baptistériu, má byť miestnosťou pre katechumenov. Tu, vo vykurovanej izbe, mali absolvovať katechézu, čo však nezodpovedá skorej kristianizačnej praxi, zameranej skôr na masové obrátenie ako na

48 O tom, že sa v údajnej kaplnke našiel aj kamenný kríž, sa zmieňuje len M. Slivka. SLIVKA, Michal. Sidlisková a cirkevná štruktúra Spiša vo včasnú až vrcholnostredovekému období. In *Terra Scepusiensis*. Red. Ryszard Gładkiewicz & Martin Homza. Levoča; Wrocław 2003, s. 437.

49 CSAPODI, Csaba. A legrégebbi magyar könyvtár belső rendje. In *Magyar Könyvszemle*, 1957, 73, s. 20-21.

dosiahnutie (skutočného) presvedčenia, o čom nás informuje napríklad väčšia legenda sv. Gerarda.⁵⁰ Kristianizácia v 11. storočí nebola zameraná na presvedčanie jednotlivca, ale jej cieľom bolo hromadné a rýchle pokrstenie ľudu. „Miestnosť na vyučovanie náboženstva“ nemá pri takejto praxi miesto.

Za problematické považujem aj predpokladanie samostatného domu opáta či priora. Archeológ ho identifikoval už pre 11. storočie v podpivničenej samostatne stojacej budove, ktorá sa pripája k južnému úseku múra. Oddelenie opáta od konventu rehoľníkov je však v malom misijnom kláštore z 11. storočia len ťažko predstaviteľné. Vyčleňovanie samostatných opátskych obydľí či krídel sa aj vo väčších uhorských benediktínskych kláštoroch mohlo začať v 13. storočí. Stotožnenie dvoch budov vo východnej časti ohradeného areálu so špitálom a školou, resp. druhým špitálom, tiež nie je ničím iným, len nápadom, ktorý vychádza z toho, že hlavné prvky idealizovaného kláštora sa stotožnia so zvyškami jednotlivých odkrytých budov. Do jednoduchého sveta uhorských benediktínskych kláštorov 11. storočia sa však nehodí ani predstava samostatne stojacej školskej budovy. Kláštory totiž pozostávali zrejme iba z nevelkého počtu budov a jednotlivé miestnosti museli tak plniť viacero funkcií. V súlade s programom vzdelávania mníšskeho dorastu umiestňovali žiakov skôr do blízkosti mníchov, všetci používali rovnaké dormitórium i refektórium a iba v rámci nich oddelili novicov a žiakov školy od členov konventu.

Michal Slivka sa roku 2003 po tretí raz vrátil k téme a vypracoval novú interpretáciu zvyškov budov, v ktorej polemizuje s Vallaškovými predstavami. Spochybňuje totiž, že prvú stavebnú fázu možno datovať na začiatok 11. storočia. Podľa neho stavebný komplex mohol vzniknúť iba na začiatku 12. storočia a ten potom rozšírili v neskorom stredoveku. Aj on síce tvrdí, že budovy mali pôvodne sakrálnu funkciu, no jednotlivým stavbám prisudzuje inú úlohu ako A. Vallašek. V budove s polkruhovitým záverom na východe a šiestimi schodmi vo východnej stene vidí tiež sakrálny priestor, no pokladá ho za kryptu pod niekdajším oratóriom a k nej prináležiacu miestnosť tvaru „L“ za pohrebnú komoru. Priznáva však zároveň, že sa v nich nenašli stopy po pochovávaní. Za možné pokladá aj to, že v nej vytvorili symbolický Kristov hrob. Funkciu viacerých budov komplexu interpretuje podobne ako Vallašek – vidí v nich kuchyňu, komoru a dormitórium. Avšak úplne inak píše o budove, o ktorej Vallašek predpokladal, že bola baptistériom. Podľa neho bola budova s pecou v rohu kláštornou kúpeľňou (*balneum*). Budovu, ktorú Vallašek označil ako dom opáta či priora z 11. storočia, Slivka pokladá jednoznačne za neskorostredovekú. Na základe budov, ktoré aj A. Vallašek pokladal za špitály, sa Slivka pokúša identifikovať predpokladaný objekt kláštora a priradiť ho k nejakému rádu. Odvoláva sa pritom na listinu ostrihomského arcibiskupského vikára Mathea de Vicedominis z roku 1391, z ktorej cituje aj pre identifikáciu rozhodujúcu vetu „*loci hospitalia desolati prope ecclesiam B. Martini de Scepus*“,⁵¹ hoci zároveň upozorňuje, že listinu s datovaním do roku 1399 uvádza aj Wagner.

Po určení funkcie odkrytých zvyškov budov a opusteného špitálu sa Slivka pokúsil priradiť kláštor ku konkrétnemu mníšskemu rádu. Pomáha si analógiou z oblasti archeoló-

50 *Scriptores rerum Hungaricarum II.* Ed. E. Szentpétery. Budapest 1938, s. 493-494.

51 F X/1, s. 694.

gie. Odvoláva sa totiž na výsledky vykopávok v dolnosaskom Rehburgu, ktorých pôdorys pokladá za podobný tomu, aký určili na Pažici.⁵² A odvolávajúc sa na Rehburg považuje opustený špitál a stavebný komplex pri Spišskej Kapitule za kláštor augustiniánskych rehoľných kanonikov postavený na začiatku 12. storočia, ktorý potom dostali novoprichádzajúci augustiniáni-eremiti.

O diplomatári G. Fejéra sa však vie, že pri jeho používaní nezaškodí opatrnosť. Často sa stáva, že čítanie dokumentu je chybné, prípadne sú v ňom dokumenty publikované pod rôznymi dátumami. Zdá sa, že M. Slivka nebol dostatočne opatrný. Ním citovaný dokument v skutočnosti neexistuje. Údajná listina z roku 1391 nie je ničím iným, než Fejérov zle datovaný regist pôvodnej listiny, v ktorej sú použité formulácie z pôvodiny. Listina arcibiskupského vikára Mathea de Vicedominis bola datovaná skutočne 23. mája 1399 a kapitula odpovedala naň 4. februára 1400.⁵³ Listiny, z ktorých vznikol zle datovaný regist, Fejér publikuje tiež a v nich sa naozaj hovorí o odovzdaní tamojšieho opusteného špitála augustiniánom-eremitom. Títo rehoľníci ho aj prevzali a chceli si pri ňom postaviť oratórium. Slivkom citovaná veta, ktorej prisúdil rozhodujúcu dôležitosť, však nie je ani v listine arcibiskupského vikára a ani v odpovedi kapituly – nachádza sa iba vo Fejérovom regeste. M. Slivka tak na základe regestu vytvoreného na počiatku 19. storočia stotožnil opustený špitál s odkrytým komplexom budov. Texty originálov však obsahujú aj presný opis polohy špitála.

Vo veci opusteného špitála, ktorý obsadili augustiniáni-eremiti, protestoval spišskopodhradský farár. Vec mal vyriešiť ostrihomský arcibiskupský vikár a ten poveril vyšetrením Spišskú Kapitolu. Z hlásenia kapituly, ktoré zavŕšilo dôkladné vyšetrenie, je presne známa aj poloha a príbeh špitála. Ten sa nachádzal priamo na okraji Spišského Podhradia pri potoku, ktorý pretekal lokalitou. K špitálu patrila z kameňa vybudovaná kaplnka sv. Alžbety a drevené budovy.⁵⁴ Špitál založil niekdajší spišskopodhradský farár Henczmannus a od tých čias právo menovať *rectora* špitála náležalo fare v Spišskom Podhradí. Nominovaného kandidáta potvrdzoval spišský prepošt. Posledný správca špitála ho opustil kvôli chudobe. Zariadenie následne pol roka zívalo prázdnotou, až kým ho neprevzali augustiniáni-eremiti.⁵⁵

Z listiny je úplne jasné, že opustený špitál nemožno stotožniť so zvyškami budov na Pažici, lebo ten ležal dolu v údolí na kraji Spišského Podhradia a nie na Vrchu sv. Marti-

52 Štúdia, na ktorú M. Slivka odkazuje: ZIPPEL, Dietrich. Eine mittelalterliche Kirchenanlage bei Rehburg. In *Ausgrabungen in Niedersachsen. Archäologische Denkmalpflege 1979 – 1984*. Stuttgart 1985, s. 294-295.

53 Listiny s datovaním do rokov 1399 a 1400 sú vo F X/2, s. 691-692 a F X/2, s. 802-807. Listinu so správnym vročením publikuje WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani I. Viennae et Posonii 1776*, s. 416-419. K vročeniu dotknutých listín pozri aj *Zsigmondkori oklevéltár I*. Szerk. Elemér Mályusz. Budapest 1951, reg. 5 871 a *Zsigmondkori oklevéltár II*. Szerk. Elemér Mályusz. Budapest 1956, reg. 52. Zachoval sa aj originál listiny – stará signatúra Szepesi káptalan orsz. lev. Scr. V. f. 8. nr. 15; fotokópia: DF 262924.

54 „*est publica vox et fama: quod locus ipse est immediate in fine dicti Suburbii, a parte meridionali habens unam ecclesiam, seu capellam lapideam, quae hospitale B. Elisabeth communi vocabulo appellatur, et habet habitationes aliquas ligneas, sitas penes rivulum per ipsum Suburbium versus illum locum defluentem; a parte vero occidentali habet copiosas frutices, seu virgultum salicum (...)*” WAGNER, ref. 53, s. 418.

55 WAGNER, ref. 53, s. 417-418.

na. Poloha špitála pri potoku na okraji usadlosti zodpovedá tomu, ako boli umiestňované mestské špitály zakladané od začiatku 13. storočia po celej Európe.⁵⁶ Jeho patrocínium a aj osoba zakladateľa – farár zo Spišského Podhradia – svedčia tiež o tom, že to bola fundácia zo 14. storočia.

Málo presvedčivá je podľa mňa aj analógia z archeológie, ktorú ponúkol M. Slivka. Po prvé preto, lebo spojenie rehburského komplexu budov s nejakým mníšskym rádom je úplne neisté. O jeho dobovom užívateľovi nie je písomný údaj. Archeológ, ktorý viedol výskum, sa neodvážil spojiť budovy s nejakým mníšskym rádom, a preto ako možnosť uviedol, že mohli patriť buď svetskému kňazstvu, prípadne rehoľným kanonikom-augustiniánom. Pôdorys kostola v Rehburgu je pozdĺžny, loď bola azda predelená lettnerom a svätyňa má rovný záver – nevykazuje teda podobnosť s budovou, ktorej na Pažici prisúdili sakrálnu funkciu. V menších kláštoroch či kapitulách sa stávalo často, že nebol vybudovaný stavebný komplex okolo rajskeho dvora, ale k lodi kostola či sanktuáriu sa obyčajne z južnej strany pripájala budova s obytnou funkciou. Kostol a obytná budova tak z dvoch strán obkolesovali dvor. Aj ku svätyni rehburského kostola sa z juhu pripája budova s viacerými miestnosťami, o ktorej možno s istotou povedať nanajvýš to, že mala predovšetkým obytnú funkciu.⁵⁷ Na Pažici sa k predpokladanej sakrálnej stavbe pripájala stavba so štyrmi miestnosťami nie z južnej, ale z severnej strany. Podľa mňa z hľadiska stavebného riešenia nemožno medzi Rehburgom a Pažicou hľadať paralely. Rehburg nemôže poslužiť ako dôkaz prítomnosti augustiniánov na Spiši, pretože aj pri interpretácii dolnosaských nálezov sa prítomnosť rehoľných kanonikov – augustiniánov prezentovala iba ako jedna z možností. Nejestvuje teda žiadna stopa po tom, že by augustiniáni-eremiti, ktorí sa na Spiši objavili na prelome 14. a 15. storočia, boli prevzali vzor stavebného komplexu kláštora rehoľných kanonikov – augustiniánov zo začiatku 12. storočia.

Aj M. Slivka tvrdí, že prvá polovica 12. storočia je obdobím rozmachu hnutia rehoľných kanonikov. Vtedy vznikli ich reformné centrá, ich kongregácie a aj samé rády rehoľných kanonikov.⁵⁸ Zdá sa však, že šírenie hnutia rehoľných kanonikov na začiatku 12. storočia sa zastavil na hraniciach stredovekého Uhorska. Je pravda, že rád premonštrátov sa práve vtedy – roku 1130 – usadil v Uhorsku,⁵⁹ že v polovici 12. storočia založili k úcte sv. Štefana špitálnický kanonický rád štefanitov⁶⁰ a že príslušný reformátor, napríklad Gerhoch z Reichersbergu, udržiaval kontakty s niektorými uhorskými prelátmi, zrejme tými, ktorí študovali v zahraničí.⁶¹ Avšak kanonická reforma sa do Uhorska nedostala ani len z tých centier hnutia kanonikov, ktoré sa nachádzali najďalej sme-

56 Porovnaj *Sankt Elisabeth: Fürstin, Dienerin, Heilige*. Sigmaringen 1981.

57 ZIPPEL, ref. 52, s. 294-295.

58 WEINFURTER, Stefan. Neuere Forschung zu den Regularkanonikern in Deutschen Reich des 11. und 12. Jahrhunderts. In *Historische Zeitschrift*, 1977, 224, s. 379-389; CLASSEN, Peter. Gerhoch von Reichersberg und die Regularkanoniker in Bayern und Österreich. In CLASSEN, Peter. *Ausgewählte Aufsätze*. Sigmaringen 1983, s. 434-436; BOSL, Karl. Das Jahrhundert der Augustinerchorherren. In *Historia mediaevalis*. Festschrift für Franz-Josef Schmale. Hrsg. D. Berg. Darmstadt 1988, s. 1-17.

59 HERVAY, Ferenc. Váradelöhegy. In KMTL. 712.

60 BOROVIČZÉNY, Károly. Cruciferi Sancti regis Stefani. In *Orvostörténeti Közlemények*, 133-140, 1991 – 1992, s. 9-13; KOSZTA, László. Stefaniták. In KMTL, s. 610.

61 CLASSEN, Peter. Aus der Werkstatt Gerhochs von Reichersberg. In CLASSEN, *Ausgewählte Aufsätze*, ref. 58, s. 391; CLASSEN, *Gerhoch*, ref. 58, s. 442.

rom na východ – neprenikla sem ani tá z kláštora sv. Nikolu, ktorý zreformoval pasovský biskup Altman⁶² a ani tá, ktorá sa viazala na salzburskú katedrálu.⁶³ Príčiny tkvejú v charaktere vývoja uhorskej cirkvi. Väčšiu časť 12. storočia žili kanonici v uhorských kapitulách ešte *vita communis*⁶⁴ a ani v benediktínskom ráde nemožno identifikovať tie krízové javy, ktoré boli evidentné vo viacerých západoeurópskych oblastiach. Až na konci 12., resp. na prelome 12. a 13. storočia dospel vývoj uhorskej spoločnosti a cirkvi k tomu, aby sa tu skutočne začali šíriť reformné rády, akými boli cisterciiti či premonštráti. Usadenie sa rehoľných kanonikov na území Uhorska sa v 12. storočí takmer nedá doložiť. S určitosťou vieme iba o sriemskom Bánmonostore, kde kaločský arcibiskup Ondrej v poslednej tretine 12. storočia založil rehoľný dom pre kanonikov sv. Abraháma z Hebrónskeho údolia, no aj ten existoval len veľmi krátko.⁶⁵ Ďalšie fundácie kláštorov rehoľných kanonikov – augustiniánov, napríklad v Márcfalve, Ťrögu, Lulle, Dénesmonostore či Felsőörsi, prebehli zrejme na prelome 12. a 13. storočia. Na začiatku 12. storočia tak na riedko osídlenom Spiši nemožno predpokladať vznik kláštora rehoľných kanonikov a to ani preto nie, lebo na rozdiel od monastických rádov rády kanonické uprednostňovali ľudnatejšie a rozvíjajúce sa sídla, keďže pre ich spôsob života ovplyvňovala *vita apostolica*, pastoračia, *cura animarum*.⁶⁶ Príchod rádov rehoľných kanonikov do severného Uhorska dokumentuje vznik tamojších premonštrátskych prepoštiev – Bzovík sa od benediktínov k premonštrátom dostal na konci 12. storočia, Leles zakladajú tiež na konci 12. storočia a Jasov na začiatku 13. storočia.⁶⁷ Na Spiši vzniká prvé spoločenstvo rehoľných kanonikov na začiatku 14. storočia v Lendaku.⁶⁸

Odkryté zvyšky budov na Pažici naproti Spišskej Kapitule možno sotva stotožniť s pozostatkami bývalého, údajne misijného benediktínskeho kláštora či kláštora augustiniánov. Ani *monasterium beati Martini* spomínané v listine z roku 1274 sa nemôže vzťahovať na benediktínov. Odkrytý komplex stavieb, ich čiastočná prestavba v 14. storočí a rozšírenie komplexu o budovu s reprezentatívnymi funkciami skôr poukazuje na to, že išlo skôr o areál plniaci hospodárske úlohy. Jeho rozšírenie a čiastočné prebudovanie môže súvisieť azda s tým, že v druhej polovici 14. storočia nezasadala sedria Spišskej stolice v Spišskom Podhradí, ale na Vrchu sv. Martina.⁶⁹

62 REHBERGER, Karl. Altmann und die Chorherren. In *Der heilige Altmann Bischof von Passau*. Passau 1965, s. 23-33; BOSHOF, Egon. Bischof Altman, St. Nikola und die Kanonikerreform. In *Traditio und Entwicklung*. Hrsg. K.-H. Pollok. Passau 1981, s. 317-345.

63 WEINFURTER, Stephan. *Salzburger Bistumreform und Bischofspolitik im 12. Jahrhundert*. Köln; Wien 1975, s. 107-108.

64 KOSZTA, Székeskáptalanok és kanonokjaik, ref. 13, s. 9-19.

65 KOSZTA, László. Bánmonostor. In KMTL, s. 79; ROMHÁNYI, Beatrix. *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest 2000, s. 10-1.

66 BOSL, Karl. *Regularkanoniker (Augustinerchorherren) und Seelsorge in Kirche und Gesellschaft des europäischen 12. Jahrhunderts*. München 1979; Pozri aj BOSL, ref. 58, s. 5-6.

67 ROMHÁNYI, ref. 65, s. 15, 33 a 41.

68 KURECSKÓ, Mihály - STOSSEK, Balázs. A Szent Sír Kanonokrend története Magyarországon. In *Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. Capitulum I.* Szerk. László Koszta. Szeged 1998, s. 96-97.

69 O zasadaní sedrie na Vrchu sv. Martina pozri FEKETE NAGY, ref. 35, s. 163; CSUKOVITS, Enikő. Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban. In *Történelmi Szemle*, 1997, 39, s. 384; F X/2, s. 406.

Mylné predpokladanie benediktínskeho kláštora z 11. storočia či augustiniánskeho spoločenstva z počiatku 12. storočia na Spiši však poukazuje nielen na problém interpretácie konkrétneho archeologického náleziska. Stredoveké dejiny územia dnešného Slovenska nemožno vytrhnúť či skúmať izolovane od dejín celého stredovekého Uhorska. Preto by slovenskí bádatelia mali nevyhnutne poznať výsledky výskumu svojich maďarských kolegov, čo v opačnom garde, samozrejme, platí aj pre maďarských bádateľov vo vzťahu k výskumom o území dnešného Slovenska.

Znalosť zmien významu výrazu *monasterium* v uhorskej stredovekej latinčine či oboznámenie sa s maďarskou odbornou literatúrou o lokalizácii uhorských benediktínskych či aj ostatných stredovekých kláštorov by slovenských kolegov, skúmajúcich rané dejiny Spiša, akiste prinútila k väčšej obozretnosti. V každom prípade by som ale odporúčal, aby sa slovenskí bádatelia znovu zamysleli nad existenciou údajného benediktínskeho kláštora z 11. storočia či kláštora rehoľných kanonikov zo začiatku 12. storočia na Spiši.

Preložil *Vincent Múcska*